

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pòli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četrt leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četrt leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 2. novembra 1859.

Korist bajaranj in gojzdov.

Spisal profesor dr. Škofka.

Vsem vstreči nihče ni v stanu, še sam Bog ne. Ošabna mladost ga mojstruje in bi rada svet po svoji glavi predelala, pa tudi sivi starček toži, da se je svet od njega dni vès spreobrnil in se ž njim vred postaral. V moji mladosti je bilo vse drugač, vse boljše kakor je dan današnji. Gorkeje nam je sonce sijalo, bogateje letine smo imeli, sadja smo pridelovali na kupe, gojzde so bili lepi in polni čverstih drevés, v ravninah so nas razveseljevali bistri bajaranji polni povodnih ptic in žlahnih rib. Bedak! — dobí starček za odgovor; tvoja tožba je tako stara kakor svet; ne verjemi, da bi se svet staral; svet je še vedno tisti, kakor je bil v tvoji mladosti, le tvoj čut in tvoja glava sta se postarale; tvoje serce je okamnelo in se nad krasno lepoto narave več tako ne veseli, kakor se je veselilo v mladih letih. Toda grajavec ima včasih vendar le prav. Bog je človeka prostega ustvaril; on zná grešiti, in greší le prevelikokrat. Zato je tudi graja dostikrat zares resnična, ker mi predostikrat spridimo in popačimo, kar je Stvarnik lepo ustvaril in so naši predstari dobro napravili.

Kaj je, postavimo, iz naših bajaranj in gojzdov postalo? V starih časih, ko je bilo v naši domovini še malo ljudi, in po tem takem tudi zemlja ni bila veliko vredna, so grajšaki sèm ter tje bajaranje napravljali, da bi iz njih svetá več dobička imeli. Delali so jim sužni tlačani zastonj, in ribe v omenjenih bajaranjih prirejene so se v obilnih samostanih in tudi drugod o zapovedanih postnih dneh lahko spečale, ker je bilo ljudem za post več mar kot dan današnji. Tako velik je bil takrat dobiček iz bajaranj, da so jih posestniki povsod, kjer je bil le kraj za-nje pripraven, napravljali, da jih je bilo v nekteri deželi vse polno. Še zdaj ima v moji domovini skoraj vsak kmet svoj bajaran, in ga prav veliko obraja, akoravno mu dostikrat odtegne lep kos najboljšega svetá, na katerem bi bile lahko najgorše njive.

Veliki grajšaki so jeli pa že davnej vse drugač rajtati. Bajaran je skoz in skoz pšenična njiva in donaša obilniše pridelke, ker od tačas, kar so jeli ljudem koze cepiti, je cena žita na precej višjo stopnjo poskočila. Lov na vodi se je zmanjšal in ob svojo ceno prišel od tačas, kar se je žlahnik v mesto preselil, in ribja cena, čeravno je še vedno visoka, vendar se nikakor ne splačuje, da bi se bajaranji držali in ribe v njih redile. In zato se tudi bajaran za bajaranjem opuša in verle setve vstajajo na njih mestih, in razveseljujejo in bogatijo lastnika s svojimi pridelki. Potem takem bodo naši nasledniki bajaranje komaj le še po besedi poznali. Al to bi bila velika nesreča! Vsi prehvaljeni dobički opuštenih bajaranj so le na vides in so v korist le posamnim; škoda pa, iz njih napravljena, je neizrečena in zadene celo deželo. — Dostikrat je človek brezvoljno orodje božje, če začne po svoji lastni termi ravhati; in ravno tako je bilo tudi pri napravi bajaranj. Če je bil še tako velik dobiček, ki so ga posestniki iz bajaranj dobivali že nekaj, dobiček za celo deželo je bil pa še večji.

Bajaranji namreč so obvarovali, da se niso povodnji po

deželi razlivala in škode kmetovavcom napravljale. Če je začel sneg kopneti, ali če je jelo hudo deževati, se je večji del vode zberal v brezštevilih bajaranjih, in kar je bajaranji niso mogli v se jemati, je odtekalo v reke. Te so bile veliko pohlevniše, pa tudi delj časa za brodovje pripravne, ker bajaranji prihranjeno vodo počasi odcejajo. Ker je bilo kupčiji v dobiček, da posestniki bajaranj niso naenkrat preveč rib na terg pošiljali, se samo po sebi razume, zakaj je bajaran za bajaranjem zginil.

Ob vsakem naglem odmoklem vremenu, kakor tudi ob vsakem hudem deževju se voda v potokih in rekah nagloma naraša in bližnje prebivavce, ki so, se zanašaje na poprejšne okoljšine, blizo njih se naselili, v eni noči ob vse pripravi in dostikrat na beraško palico déne, pa so vendar le pri vsi nesreči še veseli, da si le z veliko silo svoje lastno življenje otmejo. In ko se je ena povodinj nekoliko odtekla, ji je kmali druga za petami bila. Da se vode ravno tako odtečejo, kakor pritečejo, nam ni treba v misel jemati; ravno tako se tudi reka, od ktere se marsiktera družina živi, dostikrat tako vsuší, da se lahko prekorači. Ta prikazek se sicer tudi drugim vzrokom pripisuje; vendar ti niso tako imenitni.

Res je, da so bile tù in tam močirja, v kterih se je veliko vode zbiral. Te močirja na suho djati, je res delo velike koristi, posebno če so se njih globočiji jarki pustili. Osle bi lahko kazali onemu, kdor misli, da drenaža povodnje napravlja; saj je vendar dosti očitno, da suha zemlja deževnico hitro poserka in jo odceja v razne reke. Škodljivše je bilo, da so se gojzde po hribih posekali; sneg, kakor hitro gorko sonce posije, se tajati začne in voda po hribu odcejati tako, da dostikrat najboljšo zemljo z njega poplavi, s katero potoke, vodne rove in ravno polje zasuje. Ondi pa, kjer je svet z drevjem zarašen, se sneg tako naglo ne stopí in tudi dež ne prizadene take škode, ker na rastlinstvu in perji dovelj mokrote zastaja, katero rodovitna zemlja sčasoma popije, potem pa zopet izhlapi.

Akoravno so bajaranji in gojzde na vides še tako različni, opravljajo vendar svoje opravila v en cilj in konec. Z eno besedo: gojzde in bajaranji pripomorejo, da podnebje volnejše postane. Da je gojzd pozimi gorkeji, poleti pa hladnej, kakor prosto polje, vé vsak otrok. To velja pa še bolj od vode. Res je, da se voda težko razgreje, derží pa tudi veliko gorkote in dolgo časa. Za 4 funte ledú raztopiti se potrebuje 3 funte vrele vode, in raztopljená voda je vendar le merzla kot led. Ravno toliko gorkote pa morajo omenjeni 4 funti vode zgubiti, da voda zopet zamerzne. Vsak bajaran oddá tudi, če je voda že merzla kot led, preden popolnoma zamerzne, toliko gorkote od sebe, kolikor bi je bilo potreba, da bi se je tri četertine tako sogrelo, da bi jela vreti. Lahko se tedaj razume, da je vsaka večja voda pozimi res prava peč, blizo ktere mraz še le takrat najhuji pritiska, kadar je voda do tal zamerznila, kar se pa pri večjih vodah le malokdaj primeri. V zraku večkrat tiči zmerznejo o tem ko ribice vesele v vodi merlizgajo.

Če hočeš, da se ti 1 funt navadne merzle vode izhlapi, ji moraš dati toliko gorkote, kolikor bi je bilo treba, da bi

blizo 6 funtov vode vreti začelo. Po tem takem lahko zapademo, koliko toplote bjar poleti svoji okolici odvzame, kako jo tedaj tudi o vročem poletju hladi. To spričujejo neoveržljivo vsake natoroznanske bukve; podnebje okoljščine mnogih dežel jih pa praktično poterdujejo. Angležka dežela, na primer, leži bolj proti severju kakor mi, je pa z morjem obdana, in za tega voljo ima tako pohlevno podnebje, da ondi kmetovavci sred zime orati morejo; bodeča palma, ktera pri nas vsako zimo pozebe, je na Angležkem navadno germovje. Nasproti je pa ondi poletje le srednje gorko; vinska terta spešno zeleni in raste, toda grojzdje nikdar ne dozori. Vse dežele, kjer je veliko vodá, imajo sploh mehko zimo pa merzlo poletje; v suhih deželah je ravno narobe.

Brez vode nič ne raste. Kjer ni vodá, se morajo kmetovavci le samo na vreme zanašati. Če ene tedne ni dežja, je zemlja suha kakor pepél, in vse, kar nima prav dolgih korenin, kakor nemška in turška detelja, se posuši. Če so pa blizo vode, je zrak vedno nekoliko vlažen in zemlja se le počasi posuši; v takih krajih tudi bolj pogostoma dežuje, in če bi tudi poredkoma deževalo, so pa noči prav rosne. Ondi, kjer so noči vlažne, da meglo napravljajo, se ni slane bati.

(Dal. sl.)

Kogri (Cogrü) — nova znajdba za motno vino, olje in druge kalne reči.

Če je vino, ol, olje, kava, jesih ali kakoršno koli blago kalno ali môtno, se ne ceni tako, kakor če je čisto in bistro; naj je stvar sicer še tako dobra, to ji je vendar napaka, ako ni čista kakor bi imela biti. Naše vina so rade môtne, in znano je, da avstrijske vina sploh so v buteljah malokdaj brez gošave na dnu, kar se pa pri francozkih in rajnskih vinih nikoli ne nahaja. Od kod to izvira, ni namen naš, tukaj preiskovati; ker pa je tako, hočemo le novo čistilo našim bravcom razglasiti, ktero presega dozdej znane čistilce in za ktero je iznajdenik v Ljubljani nedavnej cesarski privilegij dobil. Ta čistilec (Klärungsmittel) se imenuje Kogri (Cogrü). Verjetni možje, ki so to čistilo sami skusili, nas zagotavljajo, da ni baharija, ako se reče, da so poprej motne vina čiste kot ribje oko, in da olje, očiščeno s tem čistilcem, je tako bistro, da skoz polno steklenico olja lahko pismo bereš. Kaj ne, da je to kaj? Kdor vé, kako sila težko je olje čistiti, se bo čudil nad Kogri-om, ki je morebiti edino čistilo za olje.

In pri vsem tem ne zgubi ne vino, ne olje, ne ol, ne kava, ne mervice svoje prejšne dobrote. Razun tega je to čistilo dober kup, in vsak ga lahko rabi. Vizji mehur (Hausenblase) je znano dobro čistilo, pa je dolgočasno, — tudi sol čisti, tudi jajca čistijo, — pa sol in jajca naj ostanejo kuharcam.

Kako se ta čistilec rabi, razlaga njemu pridjani poduk; koliko ga je za to ali uno robo treba, bo menda vsak lahko zadel; mi mu tega tù na drobno povedati ne moremo, ker še Kogria nismo skusili, ampak ga le hvalimo na besedo verjetnih mož. Vidili pa smo ga, in našim bravcom le toliko povedati moremo, da je na drobno zrezani mreenci vizjega mehurja nekoliko podobna, zlo rahla in čedna stvar.

Dobiva se v manjših in večjih zvezkih po 10 in 50 novih kraje. v Ljubljani v gosp. Klebelnovi in Bednarcovi štacuni.

Svila.

(Konec.)

Toda ravno zdaj, ko bi vsak mislil, da gosenca že dolgega žrenja trudna počiva, da spi ali je že celó merta, se pod terdo lupino puže — tako se namreč gosenca v tem stanu imenuje — čudne reči ž njo godé. V štirinajstih dneh lep metulj iz kokona prileze, v kterega se je bila gosenca zapredla. Na glavi se mu bliskate dve veliki očesi, dve kocasti tipavnicí od njega visite, v mehko kožuhovino

ima život oblečen; štiri perutnice ima za letanje in šest nog za tekanje in sejo. Vse to kaže, da je namenjen, se v gorkem zraku v čisti božji sapi razveseljevati! Kako pa je prišel iz meha — iz ječe, v kateri je bil zapert? Njegove noge so preslabe, da bi stoterikrat prepleteno nit ž njimi pretergal; zób kar nima, in jeziček, ki ga ima, ni za drugo rabo, kakor zato, da med iz cvetlic serka. Gotovo bi bil moral v ječi, ktero si je sam napravil, poginiti, ako bi mu Bog ne bil drugač pomagal. Iz svilnatega soka je gosenca meh napredla; ostala ji je pa še druga mokrota, ktero je dozdej metulj v sebi ohranil. Kadar se je bil zgodil, je mokroto od sebe spustil in ona je pregrizla prejo in je jetniku vrata odperla, skoz ktero je ročno izferčal.

Le malo svilnim metuljem, ktere pri nas po hišah redimo, se to veselje pušča, ker luknja, skoz ktero metulj iz tamne ječe zbeži, prejo razterga in jo pokvari, da ni za rabo. Metulji, ki izferčé, se kmalo sparijo, in babilice položijo po tri do pet sto jajčic na vejice murbnih dreves, ali kjer se po hišah redé, na platno ali papir, in iz teh jajčic se spet gosenci izvalé. Druge puže pa z vročino umoré; tankega konca poišejo, in več nitek vkup v močno nit spredejo in v štrene zvijó, ktere barvajo, ter drage svilnate oblačila, lepe rute in pisane trake iz njih delajo.

Tako se je napravila svila iz gosencnega svilnatega soka, ta sok iz murbnega perja, to pa iz zemlje, zraka in vode — toraj je draga svila postala iz zemlje, zraka in vode s pomočjo dveh zernic murbnega semena in metuljevega jajčka.

Svilni metulj ni tako lep, kot so drugi metulji. Po životu je sivkastorjav z malo bolj tamnim pasom, le njegove perutnice so malo pisane. Nihče bi metulju ne verjel, da kot gosenca tako lepe drage niti prede. Dasiravno pa je tako maloviden, vendar ljudje nobenega plemena metuljev tako ne čisljajo, kakor svilne metulje; njim zidajo hiše in sobe, njim drevésa sadé, celó življenje so nekdej zavolj njih v nevarnost postavljali, kar nam zgodovina starih časov pripoveduje.

Svila je bila nekdej tako draga, da celó neki rimski cesar, ki je bil gotovo najimenitniši mož v celem cesarstvu, cesarici ni bil v stanu svilnatega oblačila napraviti, kakor koli nadležno ga je za-nj prosila. Vzrok tega pa je bil, ker so svilo samo v silno daljni deželi Kini pridelovali, in je drugod ni bilo dobiti. Pri nas še zdaj svilne gosence in metulji pod milim nebom ne živé, temuč jih moremo le v gorkih hišah rediti. Ravno tako tudi murb ni bilo pri nas, in so iz družih krajev k nam prinesene bile. Kitajci pa so imeli svilnih gosenc in murb na kupe, in ker je v njih deželi vedno gorko, jim ni bilo treba hiš za-nje delati in so le poleti in pozimi kokone z murb nabirali in svilo iz njih delali. Prodajali so jo, kakor je bilo že rečeno, silno drago, in da bi jim noben drug narod dobička ne kratil, je neki cesar zapovedal, da se mora vsak, kdorkoli iz dežele gré, natanko preiskati, ali ne nese morde svilnih metuljev, puž, gosenc ali jajčic sabo, in da se ima vsak, pri katerem bi se kaj tacega najdló, precej umoriti. Tako se dolgo ni nikomur posrečilo, svilnih čerčev iz Kitajskega unesti. Poslednjič sta si dva duhovna, ki sta bila na Kitajsko sveto vero označovat prišla, in sta po deželi sém ter tje hodé dobro spazila, kako se mora s svilnimi čerčev ravnati in svila pridelovati, serce storila, ter sta svoje palice zvotlila, in votline z jajčici svilnih gosenc napolnila. Ko sta šla iz dežele, so ju natanko vsa preiskali, na palice pa se ni nihče zmislil, ker ste bile od zunej poštene viditi. Tako so svilni čerčev tudi v naše kraje prišli, in zdaj se že tudi pri nas obilno svile prideluje. Zato je pa tudi tako po ceni postala, da ima že skoraj vsak bodi si gospod ali kmet kaj svilnatega na sebi, in tako lahko z lastnimi očmi gleda, kako lepe reči je Bog iz vode, zraka in zemlje napravljati v stanu.

„Slov. Kol.“

zdaj, na tisto mesto — najbolje na okno, kjer boš iskal poldnevne črte, položi jo na okno in priterdi jo na-nj s primerno zagojzdo, ki jo zabiješ konec deske med njo in med zid. Zdaj glej, da bo ležala deska na oknu popolnoma horizontalno, to je, tako ravno, kakor stoji mirna voda v škafu. Ali pa stoji tako ali ne, se prepričaj z vodno vago (Wasserwage), če je pa nimaš, in je tudi ne dobiš lahko, vzemi pa na posodo pri kakem zidarji levelj, in ga postavlja na desko tu in tam; če ni horizontalna, podklada pod njo, kjer je treba, primerne zagojzde tako dolgo, da dosežeš svoj namen, da stoji namreč pri vodni vagi mehur na sredi, in da zadeva pri levelji nit sredo, naj ga postaviš na desko, kamor koli hočeš, to je: da leži deska popolnoma horizontalno in da je tudi tako priterjena v oknu, da se ne premakne prec, ako bi se je dotaknil kaj. Vendar pa vari se je dotikati in premakniti, da si ne nakoplješ novega dela. Zdaj skušaj še enkrat s kotnikom ali pa s šestilom, kakor sem te učil popred, če se ni premaknil kaj drat pri tem ravnanji. Ako se je, popravi ga, da stoji prav v sredi njegov zgornji konec. Kadar pa nimaš pri deski kaj opravit, zakrij jo vselej s kakim plohom ali s kako drugo rečjo, da je ne zvežijo solnčni žarki, pa tudi da je ne bo močil dež.

Opravši vse to čakaj lepega, jasnega in mirnega dneva, kadar te ne bodo motile druge opravila, da dobiš solnčno poldne ali poldnevno čerto. Stoj tedaj pripravi dan pri deski in glej, kako gré konec dratove sence po papirji. Kadar vidiš, da je zadel konec dratove sence kak krog, zaznamuj s piko tisti kraj, kjer ga je zadel. Pa glej senco dobro, — dvojna je, manj in bolj tamna. Zaznamuj vselej le konec tamne sence. Enako delaj tudi, kadar zadene senca kak drug krog dopoldne in vselej tudi popoldne. Če pride pred solnce kak oblak in ga zakrije ravno takrat, kadar bi bil imel krog zaznamnjati, se vé, da ga ne moreš takrat. Ravno zato pa je dobro in potrebno, narediti več krogov.

Zdaj glej, kateri krog je zaznamnjan s piko dopoldne in popoldne. Skleni te dve piki enega in tistega kroga z ravno čerto, razdeli to čerto med pikama v dve enako dolgi polovici, potegni skozi to polovico naskriž proti srednji piki vseh krogov drugo ravno čerto, in glej, to je poldnevna čerta ali meridian. Delaj enako tudi z drugimi krogi, ki si jih zaznamnjal. Ako si delal vse natanko, morajo srednje čerte vseh zaznamnjanjih krogov na prvi ležati. Kadar pokriva tedaj dratova senca tako dobljeno poldnevno čerto, takrat je solnce najvišje na nebu, senca najkrajša, torej solnčno poldne, ki se potrebuje za vsako solnčno uro.

To solnčno poldne pa zdaj tudi lahko preneseš z desko, kamor te je volja. Za solnčno poldne ti služi vsaka po koncu stoječa, navpična, ravna in nič kriva reč, postavim zvonik, steber, okno, ogel hiše itd. Kadar je namreč na deski poldne, zaznamuj kraj sence, ki jo dela navpik stoječa reč in imaš ondi solnčno poldne.

Vsak kraj na zemlji pa ima svoj meridian ali svoje solnčno poldne, in ker se verti zemlja proti jutru okoli solca, ni povsod ob enem času solnčno poldne, ampak v krajih ležečih bolj proti jutru popred, kakor pa v večernih. Ko je postavim v Ljubljani poldne, je v Carigradu pól 1, v Jeruzalemu 1 in v Kini že 6 popoldne, v Parizu je pa tisti čas 11 in v Londonu še le $\frac{3}{4}$ (tričetert) na 11 dopoldne. Tako je tudi v Ljubljani nekoliko pred solnčno poldne, kakor v Postojni, v Terstu ali Gorici.

Urna različnost.

Preden začneš delati solnčno uro na zid, moram še nekaj pred povedati, to namreč, da ne kažejo naše žepne (aržetne), hišne in druge ure zmeraj enako s solnčno uro, in zakaj ne?

Čas, ki ga merimo po navadnih urah od enega poldneva do drugega, in ga delimo v 24 ur, je vedno enako

dolg, čas pa, ki je med enim in drugim solnčnim poldnevom, ni zmiraj enako dolg. Toraj se ne ujema zmeraj navadna ura s solnčno. Ta razloček med obema imenujemo urno ali časovo različnost. Nemec ji pravi „Zeitgleichung“. Zemlja namreč ne stoji mirno, kakor se nam zdi, ampak gré podolgasto okroglo pot okoli solca, pa tudi ne zmeraj enako hitro, ampak najhitreje v januarji in najbolj počasno v juliji. Bližej solca ko je, hitreje gré, in dalje ko je od solca, bolj gré počasi. Zato je pa tudi solnčno poldne včas popred, včas pozneje.

Ko bi hotli ravnati navadne ure tako, kakor je solnčna ura, morali bi zmiraj premikati kompas ali zvezdo, in s tem bi jo le pohabili. Da pa ni treba tega, kažejo naše navadne ure celo leto srednji čas, in se ujemajo s solnčno samo štirikrat v letu: 15. aprila, 15. junija, 31. avgusta in 25. decembra. Od 25. decembra do 15. aprila in od 15. junija do 31. avgusta je pozneje solnčno poldne, kakor na navadni uri, od 15. aprila pa do 15. junija in od 31. avgusta do 25. decembra pa poprej. Največji razloček med obema urama je v prvem delu 11. februarja za 14 minut in 33 sekund, v drugem 14. maja za 3 minute in 56 sek., v tretjem 26. julija za 6 minut in 10 sekund in v četrtem 2. novembra za celih 16 minut in 17 sekund.

Različnost med navadnimi urami in solnčno je prerajšana za vsak dan v letu in jaz sem jo pridjal na koncu temu spisu v posebnem „razgledu“. Ondi vidiš, koliko mora kazati vsak dan navadna ura, kadar kaže solnčna poldne. Razloček za štiri dni razdeli v štiri enake dele. Prvemu sledečemu dnevni prištej ali odštej en del, drugemu dva itd. V prestopnem letu jemlji pa od 24. februarja vselej za en dan naprej. Ta različnost se preminja, res da, vsako leto za nekoliko sekund, vendar nikoli ne znaša pol minute, kar je za vsakdanje navadne ure pač malo ali celo nič.

Zdaj, ko imamo že solnčno poldne, in veš iz priložene razgleda urno različnost, uravnaj potem svojo žepno, hišno ali cerkveno uro. Ako prehiteva ali prekasneva, premakni kompas ali zvezdo, da pojde prav, zakaj dobro vravnane ure boš potreboval pozneje, ko boš risal na solnčni uri dopoldanje in popoldanje ure ali čerte. Ako pa ura praviloma vsak dan nekoliko prehiteva ali prikasneva, in je ne moreš naviti, da bi šla popolnoma po solnčni, se vé, da všteteje zmeraj njuni različnosti, si pa dobro zapomni, koliko da prehití ali prikasni vsako uro, da tudi tega ne spustiš pri omenjeni poznejši rabi v nemar. Kdor nima žepne ure, ki bi kazala tudi sekunde, naj pa skerbi, da bo saj šesti ali deseti del minute hitro zrajtal, da se mu ne vtepejo pri risanju solnčnih ur znatni pogreški.

(Konec sledi.)

Korist bazarjev in gojzdov.

Spisal profesor dr. Škofka.

(Dalje.)

Ravno taka je tudi z gojzdi. Sploh ljudje mislijo, da špice, to je, ostri konci drevesnih peres dež na-se vlečejo, kar pa ni res. V senčnatih, hladnih in zavetnih gojzdnih tléh se voda pozneje izpari, toda izpari delj časa terpé, se lože zgosté, in če je enacih izparov več v ozračji, se čez hladne kraje gojzda v kratkem času megla razpreže, ki ji na deželi tu in tam tudi dim pravijo; navadno mislijo, da napoveduje dež. Razun tega pa, kakor je vsakemu znano, kažejo hribje večidel sapam in vetrovom le pot, kamor se eden za drugim dostikrat neizrečeno naglo podé. Ker tedaj visok gojzd svojo zunanjo podobo premení, pospešuje dostikrat tudi močno krajno podnebje, in le če se gojzd preredi in izseče, se vremenske okolišine enega kraja tako močno premenijo, da bo sčasoma po skušnjah razvita gospodarska uravnava naenkrat obveljala. Ravno taka je tudi z večjimi vertnimi napravami. Na vsakem drevoredu se moč vetra več ali manj kerši, in kar je za drevoredom, je v zavetji pred hudimi vetrovi. Na to vižo vetrovom v okom priti

mislijo bistre glave celó algiriške puščave obdelati in v boljši stan pripraviti.

Ako škoduje ustava ali ovira vetrov v mokrih letih, tem več pa koristi v suhih, toda vetrove zadrževati se pri nas vseskozi bolj poredkoma nahaja. Kdor drevesu, če bi bilo tudi samo za derva, ne privoši mesta, kjer raste, ker bi ondi lahko kaj drugega. morda kaj bolj koristnejega rasti znalo, kdor se le lepega sadú veselí, ki je na odtekočem bajaranji ali na izsekanem in iztrebljenem gojzdu zrastel, obrača svoj pogled le na posamne ledine ne pa na cele kraje. Jez ne govorim od tega, da nam je derv in rib tudi treba, da umno in pametno obdelovanje gojzda in bajaranja nam gotov dobiček donáša, ki ni morebiti tudi manjši kakor uni, ki bi ga iz njiv in travnikov dobivali, če bi se gojzd in bajar v polje preuredila. Že terstovina in kalmežove korenine se dajo na visoko ceno povzdigniti. Že sam breg okrog bajaranja, če je pametno z verbami zasajen, donáša po storjenih skušnjah štirikrat večjo obrest kakor enako velik kos njive s pšenico obsejane. Ker sploh verbe niso nikakor za kurjavo tako slabe derva, kakor sicer ljudje mislijo. Jelše okrog bajaranjev zasajene se kmetovavcu še bolj dobro splačujejo, in zasadba jesena, ki prav naglo raste, je terdega lesa in se vedno bolj namesti hrasta, kateri se zmiraj bolj poredkoma nahaja, v veliko veliko rečéh rabi, mu donáša od leta do leta še večji dobiček.

Drug dobiček bajaranjev je, če se njih vodna moč prav porabi. Kar se dá pa le od njih stermcov ali slapov pričakovati, kateri najmenj le po en kamen verté, po vednem napredovanji skerbne obertnije se dan današnji tudi še manjši bajarski slapi dobro obnašajo in lastniku lep dobiček donášajo. V steklarnicah velikanske gore mora vsak še tako majhen potok eno brusno koló goniti, ja še celó otročje zibeli vertiti. Na drugih krajih je veliko opravil, ktere se na vodi in z vodno močjo opravljajo. Tukaj pa ne govorim od majhnih obertnijskih početij, kakor na primer od kolarij, strugarstev, kovačij, mlinov ali stop za čreslo itd. Gospodar ima pri svojem lastnem kmetijstvu opravil dovelj, ktere se mu, če se na vodi opravljajo, res bogato splačujejo, še tudi celó takrat, če ravno tudi niso za kako večje obertnijsko početje napravljene.

Slamo rezati, mlatiti, krompir, ki jame gnjiti, ročno za štirko streti, zelje ribati, maslo delati, lapor in apno phati in kosti mleti, se zná tudi z bolj zaletavasto vodno močjo opravljati, če se dá le do pripravnega poslopja napeljati. Drugekrat se dajo v suhih letinah tudi s prostimi in dober kup napravljenimi napravami v višjih krajih ležjoče zemljiša z vodo iz bajaranja namakati. Tukaj opomnimo le na phavni vzdigovavec, na centrifugalno sesalko itd. Vse te porabe, če so enkrat vstanovljene, pomagajo kmetijstvu neizrečeno na kviško, brez da bi preveč stroškov za upravo prizadjale, in privabijo lastniku veliko več dobička, kakor pa reja bajarskih rib ali pa kakor enako velik kos polja ali travnikov.

Postavimo, da bi tudi to bilo, nima tudi večji posestnik, če bajar opustí, nobenega dobička. Ako bajaranju vodó spustí, mu tudi nekoliko stroškov prizadene, kateri bi mu bili, če bi jih bil na kmetijstvo ali pa na druge zboljšanja obrnil, gotovo tudi boljše pridelke donášali. Ravno tako je tudi neravno višji pridelek večidel le na videz. Bajar donáša posestniku več dobička, drugo polje, ki višje od bajaranja leží, ki je pglavitni kos posestva, pa tem le menj; blizo bajaranja vse rado in spešno raste, kakor se pa višje gré, tem slabje rastline rastejo, in le ob gojzdnih krajih, bolj v zavetji, si cela natora precej dobro nakviško pomaga. Če se pustí, da se voda bolj na široko razliva, tako je nje redivni kolobar tudi večji, in meja rasti zelišč je sama od sebe višja, po tem takem ima nasprotje samo na sebi ravno tako nasprotje za nasledbo.

K temu je pa vsak bajar narurna gnojna zaloga ali pa prav za prav gnojna fabrika za celi kraj in celo okolico.

Kakor je znano, se napravlja rodovitna zemlja po počasnem razvetrenji pepeličnih kremenov in družih skalnatih razvalin, kar se poprej napravi, kolikor bolj vlažen je svet. Ravno tako se potrebuje za napravo solitarja in amonijakovca dovelj vlažnosti. Bajaranji pripomorejo, da se na bližnjih njivah toliko razvezljivega kremenca, pepelnate in apnéne soli, kakor tudi gnjiličnih zvez nahaja, ki so za naše poljske sadeže in pridelke posebno potrebne. Vsaki dež priplavi veliko enacij predragih pervin, razun tega pa tudi ravno toliko predragih fosfornih kislin v potoke, iz katerih se po dolgem potu v morje razlivajo, če jih le kak bajar ne zadržuje. Omenjenih pervin dostikrat po bajaranjih tudi več ostane, kakor bi si človek misliti zamogel.

Že blato samo na sebi iz bajaranja ni tako slab gnoj, kakor ga marsiktere bukve (na pr. Trautman-ove) grajajo. Jez čislam in obrajam vedno vse stare skušnje, ki so jih kmetovavci po sto storjenih kmetijskih vodilih zvedili, ker ravno enako napravljene skušnje pripeljejo človeka do prave resnice, da zvé kaj je prav in najboljše pri kmetovanji. Dajte na pr. blato iz bajaranja na prosto voljo in kmetovavci bližnje okolice ga gotovo ne bodo ležati pustili. Res, da omenjeno blato koj od začetka, ko se iz bajaranja skida, ni tako koristno, kakor pozneje, ko se je na zraku že nekoliko podelalo. Vendar ima, kakor izlugani mjlarski pepél ali pa solitar, dovelj napol odpertih pervin v sebi, ktere se na ozračji kmali tako podelajo, da so za vsako zemljo neizrečeno dober gnoj. Moj rajniki oče so ga gotovo veliko obrajali, in so ž njim pogostoma svoje polje gnojili, in se jim je tudi prav po volji splačevalo. Če bi pa tudi omenjenega blata kmet ne čislam, koristijo bajaranji vendar le s svojimi predragimi pervinami, ki jim po vodi priplavajo, ki se pa le premalo čislajo, celi okolici veliko. V vsaki vodi živí neizrečeno veliko, na milijone majhnih živalic, ki se pa le po veličavnih steklih viditi dajo. Od kod dobivajo za svojo rast potrebni fosfor in gnjilic, in kam pride? Na milijone červicev se od teh živalic redí, iz katerih se razni merčesi zaveržejo, krog letajo, poginejo in na polji sognjijejo, ga gnojé in mu deloma pomanjkanje dežja nadomestuje. Kdor tega nadomestila ne pozná, ne zná rajtati. En sam par muh zná v enem samem poletji zarod od več milijonov napraviti. Okoli Tise na Ogerskem pokrijejo mertve mušice, ki le en dan živé, polje po pedi na debelo, ravno tako se jih tudi v ložki fari pri belem in popotskem (podobskem) malnu toliko nahaja, da jih kmetje po cele koše na njive kakor gnoj navozijo; pa tudi pri nas nahajamo dostikrat cele trume tako imenovanih komarjev, kateri ljudem o sprehažiščih po cele ure nadležujejo, so pa vendar le za gnoj koristne živalice. Toda za cent gnoja mora biti dober milijon komarjev, ta gnoj ima veliko fosfora, žvepla in gnjilca v sebi, ki so najgorši primeški vsacega dobrega gnoja.

Tudi gojzd gnoji na enako vižo, čeravno ne tako močno. Gojzdna stelja, kjer se je brez škode grabati smé, ni, kakor jez iz lastne skušnje vem, tako slaba, kakor marsikak kmetovavec misli. Kalia ima v sebi dovelj in ko strohni, pa ogelnokislina, kar je za gnoj najboljši pervina. Razun tega je listje za večino naših poljskih in vertnih rastlin tudi za to dober gnoj, ker ima terdnih organskih kislin, ktere amonijak v zraku vstanovljajo, v sebi, ktere skušenega kmetovavca popolnoma prepričajo od koristi gojzdnega gnoja. V gojzdu izraste in preide pa tudi razno živalstvo, ki se ga na milijone šteje in ki poslednjič zalogo živalskega gnoja celemu kraju množí. In še celó tudi gobe, ki se po gojzdu nahajajo, dajo dober gnoj, ktere naj bi kmetovavci bolj čislali, kakor so jih dozdej obrajali.

Občinska postava in pa razdelitev občinskih pašnikov.

Neki spoštovanja vredni bravec „Novic“ nam piše, naj bi, ker smo v komisijo za izdelovanje nove občinske po-

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pólí. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četrlet 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četrlet 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 16. novembra 1859.

Korist bazarjev in gojzdov.

Spisal profesor dr. Škofka.

(Konec.)

Vsake 3 ali 4 leta je v našem cesarstvu za 1 milijon ljudi več, dežela pa ni za ped večja. Vsled tega pa je tudi živež in kurjava čedalje dražja, in vsak kosček zemlje se porabi tako dobro, kar se dá, da si ljudje potrebnega živeža pridelajo. Zatega voljo se tudi na suho djani bazarji obdelujejo, orjejo in obsevajo, gojzde se pa sečejo in pokončavajo. Kam bomo s takim ravnanjem prišli, je pa drugo vprašanje. Odgovor ni težak. Al prav bi ne bilo, da bi zastran tega početja tega in unega gospodarja grajali, ker dela tako, kakor dela vës svet; pa reči moramo, da tako ravnanje je napačno in škodljivo.

Naloga vikše vlade je, da ona to skerb na-se vzame. Res je sicer pravilo postavnih bukev, da se lastnina spoštuje in se nihče v svojem prostem gospodarstvu ne overa. Al ravno tako terja tudi pošteno gospodarstvo vsakega posestnika, da opusti to, kar utegne občni blagor v nevarnost pripraviti ali ptuje premoženje bistveno poškodovati.

Če se ne sme hiša zidati brez postav, ki so za to dane; če gojzдна postava brani presilno roparstvo gojzdov; če so rudniki izročeni višjemu oskerbništvu, bi bilo pač tudi pri vodah potrebno, da bi se za deržavno lastnino spoznale. Od Boga kakor brez plačilno darilo človeštvu dana bi mogla voda biti lastnina vseh ljudi kakor je zrak vesvoljen dar, in posebne privatne pravice bi imele le toliko veljati, kolikor splošni blagor to dovoli ali pa izjemno potrebuje. Tisti čas, ko so se bazarji napravljali, je bila dežela večidel še na pol v puščavi. Pri vsem tem je prišlo pa vendar pri napravi skorej vsacega bazarja dovelj Potočnikov ali Porečnikov pri svojem posestvu v marsiktero škodo, v tem, ko je bil lastnik bazarja na dobičku. S tem, da si je on po napravi bazarja ta ali uni dobiček pridobil, je prevzel on in njegov naslednik tudi kakošno dolžnost, in deržava mora čuti med tem, da se ta dolžnost tudi vsikdar spolnuje.

V terdnem zaupanji, da so struge vodá tako stanovitne in nepremakljive kakor letni časi, je postavil kmetič svojo bajto blizo kake vode, češ, da nikdar ne bo prišel v nevarnost, spodkopan biti. Al voda dere in spodkopuje svet, da žuga nevarnost pohištvo in ljudém.

Treba je tedaj, da za vse to postave skerbijo, da se sicer nikomur ne krajšajo lastninske pravice, ali da tudi te ne segajo tako deleč, da bi se škoda godila drugim.

Gospodarske skušnje.

(Da kokoši pozimi pridno nesó). Merzli kokošnjaki so večidel tega krivi, da kokoši konec jeseni jenjajo nesti. Ko bi človek kokošim peč kuril, bi se mu ne splačali stroški. Cenejše jo bo opravil, ako ravná tako-le: Mesca listopada naj nanosi v kurnjek frišnega konjskega gnoja za poldrugi čevelj na debelo in naj ga pokrije z malo slame. Ako so le vrata v kurnjeku dobre, bode celo zimo v njem toliko toplote, kolikor je je kokošim treba, da ležejo celo

zimo, race pa začno že okoli novega leta. En čevelj nad gnojem jim napravi gredo iz 6 pavcov širokih dil. Za živež jim dajaj kuhanega in zmečkanega krompirja, vmes pa tudi otrobov z malo kislega mleka. — Kdor tako ravná, se bo sam prepričal, da je dobro. Tako piše nek gospodar v „Landw. Zeitg.“.

(Teža vina). Voda je enmalo težja kot slabo vino; 96 bokalov vode vaga toliko kot 100 bokalov vina, ali pa 24 bokalov vode toliko kot 25 bokalov vina. Avstrijsko vedro vina (40 bokalov) vaga okoli enega centa, k večem 1 do 2 funta čez; avstrijski bokal vaga tedaj okoli dva funta in 17 lotov, — 1 maslic vaga 20 lotov. Madeiriško vino pa je težje kot voda; skor toliko vaga kot človeška kri; 26 bokalov madeiriškega vina vaga toliko kot 27 bokalov vode. Tudi Malaga-vino je težje kot voda. — Vino je pa ložje kot ol (pivo); 13 bokalov dobrega ola vaga skor toliko kot 14 bokalov dobrega avstrijskega vina.

(Ali je suha ali namočena, poparjena ali kuhana klaja pozimi za krave bolja?) Konjem se suha klaja (seno, detelja, oves itd.) bolj prileže, kravam pa mokra (poparjena, kuhana), in sicer za to, ker konjem ima klaja le potrebno moč za vprego dati, krave pa morajo svojo klajo na mleko obrniti. Konj podela klajo koj z zobmi tako, da je dobro pripravna za prekuho v želodcu; drugač pa je to pri goveji živini; ona požveči klajo izperva le malo v gobcu; dobro prežvečila je bo še le tedaj, ko jo vdrugeč pahne iz želodca v gobec. Konja je treba z mervo, ovsom in drugo suho klajo siliti, da jo dobro požveči in vsline; pri goveji živini ni tega treba, ker je natura že sama za to skerbela s tem, da je govejo živino napravila tako, da prežvekuje. Če dajemo kravam namočene klaje, ji polajšamo predelek klaje v mleko itd., ker taka klaja je bolj zmehčana in za prekuho bolj pripravna.

Gospodarske in obertniške novíce.

(Vredno, da se nasleduje!) Župnik dr. Moroni v Apianu (v Lombardii) je osnoval večerno šolo, v kateri šolsko mladino svoje župe podučuje v gospodarstvu (kmetijstvu) in v vseh tistih natoroznanskih naukih, ki se ujemajo s poljodelstvom. Tako se otroci vadijo umnega kmetijstva, pa ob enem tudi svoje stariše na boljo pot napotujejo, ker jim otroci pripovedujejo, kar so slišali v šoli. — Vredno, da se nasleduje — pravi zagrebški „Gospodarski list“; in tudi mi ž njim rečemo: Bog daj! da bi se tudi pri nas posnemal domoljubni izgled!

(Angleške fabrike) so lani podelale 1 milijon in 34.342 centov pamuka (pavole), 1 milijon in 266.000 centov volne, 62.000 centov svile, 16.240 centov konopelj in 12.830 centov prediva. Al gotovo bi bile vsega še več podelale, ako bi ga bile le imele.

„Gosp. List“.

(Letošnja letina na Francozkem) je v vsem skupaj še pod srednjo mero; žita je malo, slame precej; otave skor nič; krompir ni gnijl, pa je čuda droben; repe dosti; sadja skor nič; tertna bolezen je popačila vino.